

Розділ 6

НЕДЕРЖАВНІ ПЕНСІЙНІ ФОНДИ ЯК ПРОФЕСІЙНІ УЧАСНИКИ ІНВЕСТИВАННЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

Перехід до ринкової економіки висуває на порядок денний питання про запровадження новітніх підходів до її розвитку, опанування правового забезпечення інноваційного механізму господарювання. Одним із його аспектів є створення умов для залучення інвестицій та активізація інноваційної діяльності, упровадження новітніх технологій, формування інноваційної інфраструктури тощо. Затребуваним вектором фінансової підтримки інноваційної діяльності має стати акумуляція ресурсів у системі недержавних пенсійних фондів та їх спрямування в інноваційні проекти, що в цілому сприятиме розвитку економіки та збереженню коштів громадян.

Будь-яка господарська діяльність у сфері фінансів потребує чіткого прозорого законодавчого врегулювання, яке б адекватно, зрозуміло та збалансовано відображало інтереси суспільства в цілому й кожного суб'єкта господарської діяльності зокрема й особливо інтереси громадян (учасників недержавних пенсійних фондів). Слід підкреслити, що право діє лише тоді, коли реально відбиває ті процеси, які існують у суспільстві. Повною мірою це стосується й діяльності недержавних пенсійних фондів, довіри громадян до зазначених інституцій, державних гарантій щодо збереження інвестованих коштів громадян і т. ін. Необхідно звернути увагу, що громадяни передають свої кошти до недержавних пенсійних фондів тривалий період, що підвищує ступінь ризику таких вкладень, тому для їх збереження дуже важливо запобігти інфляційні процеси та забезпечити отримання інвестиційного доходу тощо. Викладене свідчить про те, що правове регулювання діяльності недержавних пенсійних фондів повинно бути прозорим і зрозумілим як для громадян, так і для осіб, які будуть працювати в системі недержавного пенсійного забезпечення.

6.1. Система недержавного пенсійного забезпечення

В Україні в цілому створені всі передумови для розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення. Ухвалення 9 липня 2003 р. Законів України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» [1] та «Про недержавне пенсійне забезпечення» [2] стало одним із найважливіших етапів здійснення пенсійної реформи в країні, оскільки забезпечило створення правових засад функціонування недержавних пенсійних фондів (далі — НПФ), а також державного регулювання ринку фінансових послуг у сфері накопичувального пенсійного забезпечення. З метою забезпечення належної діяльності НПФ Кабінетом Міністрів України й Державною комісією з регулювання ринків фінансових послуг України прийнято низку нормативно-правових актів, якими встановлено правила й вимоги до провадження діяльності з недержавного пенсійного забезпечення, умови функціонування й розвитку НПФ та їх адміністрування. Накопичення додаткової пенсії саме в таких фондах має певні переваги: вони не можуть зазнати процедури банкрутства, тобто не можуть бути ліквідованими, а повинні продовжувати виконувати свої зобов'язання перед громадянами за будь-яких обставин.

Законодавство про недержавне пенсійне забезпечення складається із Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення», законодавства про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування, Законів України «Про страхування», «Про банки і банківську діяльність», «Про інститути спільного інвестування (пайові та корпоративні інвестиційні фонди)», «Про цінні папери і фондову біржу», «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні», «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» та інших нормативно-правових актів. За період становлення ринку недержавного пенсійного забезпечення створено єдине правове поле для функціонування установ недержавного пенсійного забезпечення шляхом формування підзаконної нормативної бази у сфері регулювання діяльності установ недержавного пенсійного забезпечення.

Згідно зі ст. 2 Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення», система недержавного пенсійного забезпечення — це складова частина системи накопичувального пенсійного забезпечення, яка ґрунтується на засадах добровільної участі фізичних та юридичних осіб, крім випадків, передбачених законами, у формуванні пенсійних накопичень із метою отримання учасниками недержавного пенсій-

ного забезпечення додаткових до загальнообов'язкового державного пенсійного страхування пенсійних виплат [2].

До принципів, за якими здійснюється недержавне пенсійне забезпечення, належать:

- законодавче визначення умов недержавного пенсійного забезпечення;
- заінтересованість фізичних осіб у недержавному пенсійному забезпеченні;
- добровільність створення пенсійних фондів юридичними та фізичними особами, об'єднаннями фізичних осіб та об'єднаннями юридичних осіб;
- добровільна участь фізичних осіб у системі недержавного пенсійного забезпечення і вибору виду пенсійної виплати;
- добровільність прийняття роботодавцем рішення про здійснення пенсійних внесків на користь своїх працівників до системи недержавного пенсійного забезпечення;
- економічна зацікавленість роботодавця в здійсненні пенсійних внесків на користь своїх працівників до системи недержавного пенсійного забезпечення;
- неможливість необгрунтованої відмови роботодавця від здійснення пенсійних внесків до системи недержавного пенсійного забезпечення на користь своїх працівників, якщо роботодавець розпочав здійснення таких пенсійних внесків;
- рівноправність всіх учасників пенсійного фонду, які беруть участь в одній пенсійній схемі;
- розмежування та відокремлення активів пенсійного фонду від активів інших суб'єктів недержавного пенсійного забезпечення та накопичувального пенсійного страхування з метою захисту майнових прав учасників пенсійного фонду та унеможливлення банкрутства пенсійного фонду;
- визначення розміру пенсійної виплати залежно від суми пенсійних коштів, облікованих на індивідуальному пенсійному рахунку учасника фонду або застрахованої особи;
- гарантування фізичним особам реалізації наданих їм прав;
- цільове та ефективне використання пенсійних коштів;
- державне регулювання розміру тарифів на послуги, що надаються в системі недержавного пенсійного забезпечення;
- відповідальність суб'єктів системи недержавного пенсійного забезпечення за порушення норм законодавчих актів;

- державне регулювання діяльності з недержавного пенсійного забезпечення та нагляду за його здійсненням.

Недержавне пенсійне забезпечення здійснюється:

- 1) пенсійними фондами шляхом укладення пенсійних контрактів між адміністраторами НПФ та їх вкладниками;
- 2) страховими організаціями на підставі укладення договорів страхування довічної пенсії, страхування ризику настання інвалідності або смерті учасника НПФ;
- 3) банківськими установами шляхом укладення договорів про відкриття пенсійних депозитних рахунків для накопичення пенсійних заощаджень у межах суми, визначеної для відшкодування вкладів НПФ, та гарантування вкладів фізичних осіб [2].

Однак можна констатувати, що в нашій державі за період дії Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення» недержавні пенсії не стали масовим додатковим видом соціальних гарантій працівників як майбутніх пенсіонерів. Працездатне населення практично не виявляє власної ініціативи щодо участі в недержавному пенсійному забезпеченні й не має, відповідно, довіри та мотивації до цього. З макроекономічного погляду нерозвиненість системи недержавних пенсійних фондів позбавляє економіку потужного довгострокового фінансового ресурсу для інвестування. У системі недержавного пенсійного забезпечення серед вкладників спостерігається тенденція, спричинена нестабільною економічною ситуацією, до скорочення або тимчасового припинення сплати внесків на користь учасників.

Серед основних причин повільного розвитку недержавного пенсійного забезпечення слід виокремити:

- відсутність розвинутого фінансового ринку і як наслідок — обмежений вибір фінансових інструментів, придатних для інвестування в них пенсійних коштів, відставання розвитку ринку капіталу від потреб інституційних інвесторів. Можливість інвестування пенсійних коштів в акції обмежена внаслідок відсутності законодавчих вимог щодо обов'язкового продажу акцій підприємств, що мають стратегічне значення для економіки України та її безпеки, підприємств-монополістів та підприємств із державною часткою виключно на фондовій біржі, а також незацікавленості емітентів у проходженні процедури лістингу на фондовій біржі;
- незахищеність на достатньому рівні міноритарних акціонерів;
- незацікавленість роботодавців у фінансуванні добровільних пенсійних програм для працівників;

- недосконалість системи обліку пенсійних коштів учасників та розкриття інформації про стан та зміни на їх індивідуальних рахунках;
- надто високий розмір адміністративних видатків у недержавних пенсійних фондах;
- відсутність міжнародних стандартів фінансової звітності в недержавних пенсійних фондах та суб'єктах системи накопичувального пенсійного забезпечення, які надають послуги недержавним пенсійним фондам;
- недосконалість і непрозорість системи розкриття інформації для учасників, зокрема про реальних власників установ, що надають послуги в системі накопичувального пенсійного забезпечення (банки, компанії з управління активами, адміністратори недержавних пенсійних фондів);
- низький рівень і недостатнє фінансування роз'яснювальної роботи щодо змісту та ролі цієї пенсійної системи.

З урахуванням зазначеного учасники парламентських слухань на тему «Стан проведення пенсійної реформи та шляхи її вдосконалення», що відбулися 16 лютого 2011 р., для вдосконалення системи недержавного пенсійного забезпечення, підвищення довіри з боку її учасників та запровадження накопичувальної системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування рекомендували Кабінету Міністрів України:

- забезпечити розробку проєктів нормативно-правових актів щодо: а) економічного стимулювання розвитку недержавного пенсійного забезпечення; б) запровадження нових фінансових інструментів для інвестування пенсійних активів; в) підготовки до запровадження і функціонування накопичувальної системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування; г) здійснення заходів стосовно посилення нагляду з боку державних органів за діяльністю фінансових установ, що надають послуги в системі недержавного пенсійного забезпечення, з метою недопущення втрати пенсійних активів; упродовження пруденційного нагляду з використанням найкращого міжнародного досвіду здійснення нагляду в системі накопичувального пенсійного забезпечення, а також щодо зменшення адміністративних видатків у системі недержавного пенсійного забезпечення; (г) удосконалення законодавства стосовно валютного регулювання; д) удосконалення законодавства щодо

розкриття інформації про стан та зміни на індивідуальних пенсійних рахунках учасників системи накопичувального пенсійного забезпечення, у тому числі інформації про реальних власників фінансових установ, що надають послуги в системі накопичувального пенсійного забезпечення;

- забезпечити подання до Верховної Ради України пропозицій щодо запровадження міжнародних стандартів фінансової звітності суб'єктами системи накопичувального пенсійного забезпечення;
- доопрацювати механізм спрямування коштів накопичувальної системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування до недержавних пенсійних фондів за бажанням і вибором застрахованої особи;
- забезпечити участь Міністерства економічного розвитку і торгівлі України та Міністерства фінансів України в розробці подальших кроків проведення пенсійної реформи в Україні і визначити відповідальність цих міністерств у реалізації заходів, спрямованих на запровадження накопичувальної системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, розвиток фінансового ринку в Україні, поліпшення діяльності недержавних пенсійних фондів, проведення актуарних розрахунків у системі загальнообов'язкового державного пенсійного страхування;
- передбачати в проекті закону про Державний бюджет України на відповідний рік кошти для фінансування витрат у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України, на: а) завершення розробки програмно-технічного комплексу для системи збирання страхових внесків до накопичувальної системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, сумісного із системою електронних переказів банків, та системи автоматизованого звітування про стан накопичувальних пенсійних рахунків застрахованих осіб; б) створення системи автономного доступу застрахованих осіб до електронної інформації про стан їх накопичувальних пенсійних рахунків; в) розроблення інтегрованої системи обміну інформацією між органами, які здійснюють державний контроль і нагляд у накопичувальній системі загальнообов'язкового державного пенсійного страхування та системі недержавного пенсійного забезпечення; г) проведення інформаційно-роз'яснювальної роботи серед населення з питань накопичувального пенсійного забезпечення.